

Fózerné Sándor Ildikó

A HŰTŐGÉPGYÁR LÉTESÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ (1951-1954)¹

Ma már ellenőrizhetetlen legendák is keringenek a városban arról, hová is kerültek a gyár első éveinek termékei. A ma élő, akkor és ott dolgozóknak viszont semmi érdekük nem fűződik ahhoz, hogy most valótlan állítsanak. Emlékeznek ilyen mondatokra: „*Messzire megy ez, úgy csináljátok, megnézi a Fekete-tengert... nincs is ilyen ágyú nálunk, ez hadiflottának való*”.

A Hűtőgépgyár - ezen a néven 1964 –1991-ig működött - valóban hadiüzemként indult. Óriási összeget ruháztak be, hogy felépülhessen. Az első évek termékeire viszont – mivel hazánk és a Varsói Szerződés tagállamai nem kerültek háborús helyzetbe – csökkent a kereslet. A gyár fokozatosan állt át a polgári életben használatos termékekre, melyek közül a legjelentősebb a hűtőszekrény. A lőszerhüvely gyártásának lehetősége 1991-ig megvolt. A gyártmányok pontos méreteit tartalmazó idomszereket karbantartották, megőrizték. Az autószfion gyártásához használt gépek egy-két napon belül képesek lettek volna újra lőszerhüvelyt gyártani.

Az alapítás történetének forrásairól

A városunk történetével foglalkozó könyvek írnak a gyárról, de szinte kizárólag a termékeket vizsgálva, s a termelés szempontjából. Az 1950-es évek elejét éppen hogy érintik. Az alapítás 20., 25., 30. és 40. évfordulóira jelentek meg évkönyvek. Ezek röviden összefoglalják a termékszerkezet változásának folyamatát, s az ehhez kapcsolódó fejlesztéseket. Gazdag képanyagot és különböző diagrammokat tartalmaznak mellékletként. 1967-től jelenik meg a Hűtőgép újság, melyben a korábbi időszakokra vonatkozóan is találhatóak cikkek, ezek többnyire visszaemlékezések, s így inkább egy szociográfiai jellegű kutatásnak jelentenek forrást. A gyár belső életét bemutatják ezek az írások, persze csak azt a részt, amelynek ”látszódnia lehetett”. Nagyban segítette munkámat az újság főszerkesztője, Horti János, aki sok forrásra hívta fel figyelmemet.

1967. július 27-én kapott megbízást Hegedüs Kálmán nyugalmazott rendőr-alezredes, hogy elkészítse a jászberényi Hűtőgépgyár üzemtörténetét.² 1970. szeptember 24-

¹ A tanulmány a Miskolci Egyetem történelem szakán készült szakdolgozat rövidített változata.
Konzulens: Németh Györgyi egyetemi docens.

én kelt az a levél, melyben jelenti, hogy elkészült a művel. Ez a 280 oldalas tanulmány kéziratban maradt. Mindössze 4 példány készült belőle és a „SZIGORÚAN TITKOS” minősítést kapta a gyár titkos ügykezelési osztályától. Hegedüs Kálmán részletesen foglalkozott a gyáralapítás, a helykijelölés kérdésével; levéltári anyagra is hivatkozott, a Középgépipari Minisztérium titkos ügykezelésében levő iratokra. Ezek közül néhányak hiteles másolatát mellékletként csatolta.

1977 és 1980 között Kunszabó Ferenc író gyűjtött anyagot vezérigazgatói engedéllyel. 1980-ban jelentette meg szociográfiáját.³ A gyár vezetősége örült annak, hogy irodalmi jellegű mű készült, amikor aztán végigolvasták, öröm is vegyült az örömbé.⁴ Kunszabó nem minden szempontból láttatta szépnek és jónak a helyzetet, s olyan dolgokról is írt, amelyeket még másutt még szándékosan nem publikáltak. Ráadásul egyes vezetőkről kimondottan negatív képet festett. Mindezt úgy, hogy apró helyzetképeket, párbeszédet írt le, nem konkrétan jellemezte szereplőit.⁵

A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltárban 1,08 m anyag található.⁶ Ezt összesen 9 dobozba rendezték. Áttekintésüket akadályozza, hogy a csoportosítás nem időrend szerint és nem is tematikusan készült, hanem a titkos ügykezelés szempontja szerint: bizalmas, titkos és szigorúan titkos iratok kerültek egymás mellé. Valószínűnek tartom, hogy létezett valamilyen belső szabályzat arról, hogy milyen iratot melyik csoportba kell sorolni, de erről nem találtam semmit. Eddig nem jelent meg olyan mű, amely ezeket az iratokat dolgozta volna fel.

A tervezés

Az egykori jászberényi Hűtőgépgyár alapító határozatát 1952. június 17-én írták alá. Ez a nap lett később a gyár születésnapja. Az alapítási határozat⁷ szerint a cél: fémnyomás és lemezáru-készítés. A leendő termékeket nem nevezték meg. A vállalat székhelye Jászberény lett, irányító szerve pedig a Középgépipari Minisztérium.

Voltaképpen nem új alapításról van szó. A Kohó- és Gépipari Minisztériumban már 1950-ben elhatározták egy új hadiipari üzem létesítését, ahol lőszerhüvelyeket

² Hegedüs Kálmán: 15 éves a jászberényi Hűtőgépgyár Szolnok 1970. (kéziratban, a továbbiakban: Hegedüs i.m.) A megbízólevél eredeti példányát a bekötött kézirat belső fedőlapjára ragasztották.

³ Kunszabó Ferenc: Jászföld Budapest, 1980. (továbbiakban: Kunszabó i.m.)

⁴ Szóbeli forrás – adatok a szerzőnél

⁵ Szóbeli forrás – adatok a szerzőnél

⁶ Jász – Nagykun – Szolnok Megyei Levéltár XXIX. Vállalatok 11. A Jászberényi Hűtőgépgyár iratai 1952-1964. (A továbbiakban: J – N - SZ ML. XXIX.11. 1952-1964.)

gyártanak. Eredetileg a Bükk-hegység lábánál Kerecsendhez közel találtak egy megfelelőnek látszó helyet, a 22. számú országút mentén az 5. km kőnél, Heves megyében. A leendő gyár telephelye a közelben folyó Laskó és Eger patak által határolt hegyes, dombos, erdős vidék lett volna. A telephelyül kijelölt építési pont a biztonsági követelményeknek megfelelően a leendő gyár rejtését volt hivatva megalapozni, hogy lakott helyről, országútról és vasútról ne legyen áttekinthető. Hogy miért nem ott épült meg, azt egy 1951. febr. 28-án az Építésügyi Minisztériumban felvett jegyzőkönyvből tudhatjuk meg.⁸ A tervbíró értekezleten 30 olyan gazdaságossági érvet jegyeztek le, amely végül a kerecsendi beruházás ellen szólt.

Ilyen előzmények után 1951. május 16-án a Béta Vegyiművek Beruházási Vállalatnál egy Tervfeladatot Jóváhagyó Bizottság jelölte ki egy Jászberényben építendő Élelmezéssipari Gépgyár helyét.⁹ A fennmaradt jegyzőkönyv 9 pontot tartalmaz, az ötödik adja meg a gyár pontos helyét:

„Az üzem kijelölt helye: Jászberénytől észak – nyugatra, a várostól 2,5 km-re, a Zagyva kanyarulatában.”

A berényiek „Felsőmuszájnak” nevezik ezt a részt. Valamelyik földosztás során itt is osztottak földet. Nem akarták elfogadni a parasztok, de adót kellett fizetniük akkor is, ha nem művelték meg. Így aztán „muszáj lett” megművelni.¹⁰ Nem akarták elfogadni, mert a másé volt, s mert „úgyis vissza kell adni”. Előbb vagy utóbb... Igazuk lett.

Az idézett jegyzőkönyv első pontja szerint a beruházás tervezett összege 99.158.000.- Ft.¹¹ Ez az összeg három tényezőtől tevődik össze: magas- és mélyépítés, gépészet és egyéb. A második pont tartalmazza a gyár megépítendő 23 létesítményét és a kapcsolódó infrastruktúrát.

A terv szerint kijelölt főbb épületek a következők voltak. (1. sz. ábra)¹²

1. 4 gépterem
2. 1 rezsiműhely
3. 1 igazgatósági épület
4. 2 raktárépület
5. 1 széntároló

⁷ J-N-SZ ML. XXIX.11. 1952-1964. Alapítási határozat Középgépipari Minisztérium Ü.T. 56/35/1952. sz. határozat Bp., 1952. június 17.

⁸ J-N-SZ ML. XXIX.11. 1952-1964. Jegyzőkönyv Építésügyi Minisztérium VII/Település- és Épülettervezési Főosztálya (Bizalmas tervbíró értekezlet)

⁹ J-N-SZ ML. XXIX.11. 1952-1964. Jászberényben építendő Élelmezéssipari Gépgyár beruházásának engedélyezése Országos Tervhivatal, Bp., 1951. május 16.

¹⁰ Kunszabó: i. m. p. 91.

¹¹ J-N-SZ ML. XXIX.11.

¹² Korabeli térképet nem találtam. Egy 1986-ban kiadott tájékoztatót használtam az ábrán látható gyáralaprajz elkészítéséhez- szerző megj.

6. 1 kazánház
7. 1 személyautó- és targoncagarázs
8. 1 tűzoltószertár
9. 1 laboratórium
10. 1 konyhaépület
11. 2 kerékpárszín
12. 2 trafóház
13. 1 órszoba a gyáron belül (20 személyes)
14. 1 laktanya a gyáron kívül (50 személyes)
15. 1 órségi épület (10 személyes)
16. 1 óvóhely (1000 személyes)¹³
17. 1 lakóépület (48 lakásos)
úthálózat (bekötőút és épületközi)
iparvágány

„A létesítendő üzem kapacitása olyan természetű legyen, hogy a következő mennyiségű és méretű tűzérési hüvelyek legyártását biztosítsa évente:

815000	37 mm Ø
691000	45 mm Ø
481000	57 mm Ø
995000	76 mm Ø
576000	85 mm Ø
502000	122 mm Ø
245000	152 mm Ø
25000	203 mm Ø ¹⁴

Ez összesen 4.330.000 darab. Ennyit sohasem gyártottak Jászberényben^{2,3}, s nem is minden típust vezettek be.¹⁵ A jegyzőkönyv tartalmazza még a tervezett munkáslétszámot, az 5 darab fűrt kutat, s azt hogy az energiát a Szolnok és Hatvan közötti elektromos távvezetékéről nyerik majd.

¹³ Az óvóhely megépülésére vonatkozólag semmiféle dokumentumot nem sikerült felkutatnom. Szóbeli adatközlők valószínűsítik, hogy a négy gépterem alatti pincében vagy más épületek alatt kialakítottak e célra helyiségeket. Légvédelmi gyakorlatról nincs tudomásuk.

¹⁴ J–N–SZ ML. XXIX.11.

¹⁵ J–N–SZ ML. XXIX.11. Mérlegbeszámolók, Romhányi András: Hűtőgépgyár 1952-1982 Jászberény én.

Az építkezések és az épületek

A minisztériumi titkos iratokban a jászberényi létesítmény KGM-D1-Főosztály GH jelű-7056. számú gyárként szerepelt. A beruházást a Generáltervező Intézet végezte, négy alvállalat bevonásával. A kivitelező pedig a 22. számú Állami Építőipari Tröszt 22/8. számú Építőipari Vállalata volt, amelynek vezetői: Herr Ferenc igazgató, Fold Ferenc főmérnök, Witzesbergen István főépítésvezető.¹⁶

Az építkezés kezdete 1951, befejezése pedig 1953. Párhuzamosan kezdték építeni a gyár épületeit és a kapcsolódó bekötő utat a 31-es főútról. A létesítmény fontosságára való tekintettel egyidőben kezdték meg a munkát a beruházó, kivitelező al- és fővállalkozó szervek és vállalatok, amelyek több száz munkást foglalkoztattak. A szögesdróton belül munkaszolgálatosak dolgoztak, az építési területet őrbódékból figyelték. A kerítésen kívüli munkahelyeken civilek dolgoztak.

1951-ben megindult a felvonulás és az I., II., III., és a IV. üzem, valamint a raktárépületek alapozása. Egy 1952. február 9-én kelt beruházási jelentés szerint 1951 végén még nem volt beépített légköbméter. Készen állt viszont 2.229 m bekötőút a gyárhoz a 31-es főútról, valamint 1.182 m vasút. Megérkezett 33 szerszámgép belföldről, 20 pedig külföldről, s megépült 1800 m csatorna. A vállalatok az 1951-es beruházási tervet 91-96%-ra teljesítették.¹⁷

1951. január 1-től havonta készítettek beruházási jelentést, amit göngyölítettek. A fent említett (1952. február 9-én kelt) iratban a „...*tételében felvett alapárok tényleges földkiemelése 148.337 m³*” volt. Ez az alapárok, amely körbevette az építkezést, Kerecsenden is megépült.¹⁸

A 7018. számú Beruházási Vállalat 1952. május 23-án kelt levelében jelentette a gyár területének kisajátítását.¹⁹ Ez a levél említ mellékletként egy vázrajzot, de ez nem található meg az iratok között. Az építés alatt álló üzem országos jelentőségére hivatkozva kéri további területek tartalékolását. A gyár várostól való távolságát több tényező is befolyásolta. A hadiipari jelleg miatt valószínűleg központilag szabályozták milyen messze legyen lakott területtől. A leendő vezetők azt is tudták hogy külterületi pótlék és különböző

¹⁶ Hegedűs i. m. p. 28.

¹⁷ J-N-SZ ML. XXIX.11. 1952-1964.1951.évi beruházási jelentés 7056. sz. vállalat Bp., 1952.február 9.

¹⁸ Szóbeli forrás – adatok a szerzőnél

¹⁹ J-N-SZ ML. XXIX.11. 7018. sz. Beruházási Vállalat levele a Középgépipari Minisztériumba 1952. május 23.

kedvezmények járnak egy olyan munkahely estén, amely bizonyos meghatározott km-re van a legközelebbi város vagy község központjától.²⁰

1952-ben elkészültek az üzemcsarnokok, a negyedik negyedévben, már termelés folyt.²¹ Ahogy haladt az építkezés, úgy kerültek felszínre a tervezés bizonyos hiányosságai. Ez egyrészt az üzemeltetőknek okozott gondot, másrészt olyan utólagos munkálatokat kellett elvégezni, melyekkel tolódott az objektum befejezési határideje.²²

Az első lakótelep

A városba – főleg Pestről - érkező szakemberek számára lakást kellett biztosítani. 1951 tavaszán kijelölték az első lakótelep helyét. A helykijelölő jegyzőkönyv szóhasználata szerint a dolgozókat idetelepítik.²³ Ez a „lakótelep” nem más, mint egy L alakú ház. A terület, melyre ez a ház épült, állami tulajdonban volt, kisajátítására nem volt szükség.²⁴ Korábban a szomszédos mezőgazdasági szakiskola használta ezt a telket gyakorlati oktatás céljára. Később ez a szakiskola lett a gyár első óvodája, 1953-ban kezdte meg működését, s ma is óvodaként működik.

A lakótelep két ütemben épült, először 48 lakás készült el, majd 24-et toldottak hozzá. Az első ütemben elkészült rész a 31-es főút mellett, a második ütemben felépült pedig a vasút mellett található. Rendkívül szoros volt az építkezés határideje, az első 48 lakás még 1951-ben elkészült. A második ütem tervdokumentációját 1953 áprilisában hagyták jóvá, a kivitelezés határideje pedig 1953. december 31. volt. A teljes épület összesen 6 millió 600 ezer forintba került.²⁵ A kivitelezést a BÉTA Vegyiművek Beruházó Vállalat végezte, a házat ma is csak „bétá”-nak emlegetik a városban.

A gépek

A termeléshez szükséges gépek listáját 1951 júliusában elküldte az Általános Géptervező Iroda a Béta Vegyiműveknek.²⁶ A levéltárban fennmaradt irat címe: Gépszükséglet a GH üzemekhez. A listán 98 pontban felsorolt gépek mindegyike köthető az új gyár profiljához, de hogy pontosan mind megérkezett-e, azt nem tudjuk. A 98 tételnél

²⁰ Szóbeli forrás – adatok a szerzőnél

²¹ J–N–SZ ML. XXIX.11. Mérlegbeszámoló 1952.

²² Hegedűs i. m.

²³ J–N–SZ ML. XXIX.11. Jegyzőkönyv, Országos Városrendezési és Helykijelölő Bizottság Bp. 1951. május 15.

²⁴ J–N–SZ ML. XXIX.11. Béta lakótelep területi kisajátítása Jászberény 1951. június 29.

²⁵ J–N–SZ ML. XXIX.11 Beruházási objektumok jegyzéke, 1953. évi beruházási keretszámok Jászberény 1952. augusztus 23.

szerepel a gép neve, műszaki adatai, értéke, a szükséges darabszám, a típusjelzés és a gyártó vagy forgalmazó cég neve. Összesen 81 db présgépre és 86 db esztergapadra tartottak igényt. A présgépek között volt hidraulikus, forgattyús, könyök mechanikus és excenterprés. Ezek közvetlenül a gyártmány előállításán dolgoztak. Az esztergapadoknál nem ilyen egyértelmű, azokat a szerszámkészítő üzemben is használták.

A 86 eszterga közül 41 revolvereszterga, amelyek egy feltöltéssel munkadarab formálására alkalmasak. A revolveresztergák mindegyike a hüvelygyártásnál volt használatos. Ez a géptípus a félautomata célgépek közé tartozik, egyszerűbb munkadarabok megmunkálására tervezték. Termelékenysége nagyobb, mint az ún. egyetemes esztergáé, s nagyobb szériák előállításánál gazdaságos.

Előnye még, hogy kezelése nem igényel szakmunkást. A munkadarab nagyságától függött, hogy nők dolgoztak-e rajta. Nehéz gyártmány esetén férfiak kezelték, míg kisebb, könnyebb termékeknél nők. A gép helyfoglalása kisebb, ára alacsonyabb az általános esztergapadénál. A rézhüvelyeknél és az autósziponoknál mélyhúzás után a végleges szájméretek kialakítása ilyen gépeken történt.

A gépalapozási munkálatok még 1953-ra is áthúzódtak. Az üzemcsarnokok alapozásakor ugyanis a külföldről érkező gépek rajzait, leírásait még nem tudták megszerezni. A gépalapozást így csak a csarnokok felépítése után, már jóval nehezebb körülmények között lehetett elvégezni.²⁷ A munkálatokat egyrészt a cementhiány, másrészt a magas talajvíz akadályozta. A cementszükséglet erre a célra 1500 tonna volt. Ez csak különböző vállalatok bevonásával lehetett megszerezni. A talajvíz szintje alatti betonozást csak állandó szivattyúzás mellett tudták megoldani. 1953-ban az egyes üzemben 32 különböző nagyságú gépalapot készítettek el, ezek voltak a legköltségesebbek, mert a legnagyobb gépek itt dolgoztak.²⁸ A nagy zajszint és rázkódás miatt a munkakörülmények ebben az üzemben voltak a legrosszabbak. Mondogatták is a dolgozók: „*Jobb kettesben lenni, mint az egyesben.*”

Jelentős többletköltséggel járt az is, hogy a gépeket 1953 második felére ígérték. A Német Demokratikus Köztársaságból az első présgép 1954. január 29-én érkezett, s márciusra szerelték össze.²⁹

Nem indult zökkenőmentesen a gyártás ezekkel a német gépekkel, bizonyos esetek anekdotákban is fennmaradtak.³⁰ Gyakori volt bizonyos alkatrészeiknek törése. Német

²⁶ J-N-SZ ML. XXIX.11. Gépszükséglet a GH üzemekhez Bp. 1951. január 15.

²⁷ J-N-SZ ML. XXIX.11. Feljegyzés Bp. 1953. február 18. Csaba László

²⁸ J-N-SZ ML. XXIX.11. Beruházási jelentés Bp. 1953. február 23.

²⁹ J-N-SZ ML. XXIX.11. Jegyzőkönyv Lipcse 1955. március 8.

mérnökök ugyan beüzemelték ezeket, de azután hazamentek. Később magyar szakemberek utaztak ki eszmecserére az NDK-ba. Nézeteltérés alakult ki közöttük. A németek azt állították, hogy kifogástalanul működő berendezéseket adtak át Jászberényben. Az itteni feltételek nem megfelelőek, nem jó az alapozás, a gépkezelők nem értik a dolgukat és a magyarok nem tudják karbantartani ezeket a gépeket.³¹

Mindezen nehézségek ellenére a termelés fokozatosan megindult. A mérlegbeszámoló az 1954-es évet tekintik bázisévnek. A későbbi eredményeket ehhez az esztendőhöz viszonyítják.

³⁰ Kunszabó Ferenc is lejegyzett egy anekdotát: „A gépeket orosz kiskatonák hozzák. Német jóvátételből szállítják egyenesen hozzánk. Egyszer is megérkezik egy teherautó, az emberek nekihuzakodnak, de akkor a vezetőfülkéből kiugrik egy szőke kis őrmester, és elkezd ám nagy mérgesen kiabálni, hogy: «Szicsász, mátyár! Kolja, Kolja!» És veri a gép oldalát. Mire valaki azt találja mondani: «Eriszd magyar, majd Kolja megmarkolja.» És a jókedv csak fokozódik, mikor kiderül, hogy Kolja fent aludt a platón, a gép alatt.

³¹ Kunszabó i. m. 104. p.

A termelés megindulása

1952 elején Budapesten megalakult a leendő Fémnyomó és Lemezárugyár szerszámüzeme. Itt készítették a gyártáshoz szükséges szerszámokat, formákat, s mikor 1952 augusztusában leköltöztek Jászberénybe a gyár első üzemeként indultak. Mivel a berényi építkezésnél a szerszámüzemnek szánt épület kilencedikként készült el, így a IX-es nevet kapta. A dolgozók ma is így nevezik az üzemet.

Az Országos Tervhivatal szerint a 7056-os létesítmény célja: a tüzérségi vashüvelygyártás gazdaságos és korszerű gyártási módszerekkel történő kivitelezése különböző típusokban.³² Magyarországon eddig vashüvelygyártás nem volt, még kísérletek sem történtek.³³ Hazai nyersvassal akarták kiváltani az importból származó rezet. Ez a cél nem valósult meg. Kiderült, hogy a vasból készült lőszerhüvely előállítására ugyan gazdaságosabb a rézénél, de ellentétben azzal használat után nem felújítható, lövéskor jobban deformálódik, s anyaga igen rideggé válik. A rézhüvelyt viszont felújították. Jászberényben is folyt ilyen munka, különböző forgácsolási munkafolyamatokkal felszabályozták a méreteket.

A gyártás megindulása előtt a legfőbb problémát az adta, hogy a gyártandó hüvelyek különböző méretűek voltak, s különböző mennyiségben kellett legyártani őket. Gondoskodni kellett minden méretből a gyártás folyamatosságáról is. Jól meg kellett fontolni a gépek elhelyezését, csoportosítását, biztonságos üzemeltetés és gazdaságos kihasználását. Egy esetleges meghibásodás esetén a gépeket minél előbb javítani vagy cserélni kellett.

A fenti indokok alapján a legmegfelelőbbnek látszott a különböző méreteket két csoportra osztani és a gyárban egy úgynevezett „nagy sort” és egy „kis sort” létesíteni. Így alakult ki, hogy a nagy sor gépeit három gyártmányra állították be. Különválasztották a présüzemet a forgácsoló üzemektől. A préselési folyamat során az ún. fémfogácsából henger formájú üreges test jön létre. Ez az alakítás a mélyhúzás, mely hidegen történt. Ezt követte az így nyert henger egyik végén a keresztmetszet csökkentése. Ezt a folyamatot nevezik szájbehúzásnak. Ezen a részen a végleges belső átmérőt forgácsolással alakítják ki. A gyártmányok termékszámát a szájnál kialakított végleges, huzagolt belső átmérő adta, melyet mm-ben mértek. Ez megegyezett a lőszerhüvelybe behelyezendő mag külső méretével.

³² J–N–SZ ML. XXIX.11. 1952-1964. Jászberényben építendő Élelmezésipari Gépgyár beruházásának engedélyezése Országos Tervhivatal, Bp., 1951. május 16.

³³ Hegedűs i. m. p. 38.

A préselés és a forgácsolás folyamata és jellege olymértékben különbözik, hogy célszerű volt ezeket külön épületben elhelyezni. A gépek magassága és az épületszerkezet is így kívánta meg.³⁴

A gyártástechnológia szétválasztása után a gyártást négy épületben helyezték el.³⁵

1. épület (76., 85., 122., 203. gyártmány) nagy sor sajtolóüzem
2. épület (76., 85., 203. gyártmány) nagy sor forgácsolóüzem
3. épület (37., 45., 57. gyártmány) kis sor sajtolóüzem
4. épület (37., 45., 57. gyártmány) kis sor forgácsolóüzem.

A gyár dolgozói

A termelés megindulásának alapfeltétele a megfelelő dolgozói létszám volt. A Fémnyomó és Lemezárugyár jelentős számban foglalkoztatott segédmunkásokat és betanított munkásokat. 1952-ben még mindössze 86 szakmunkásuk volt.³⁶ Ők többségükben fővárosi gyárakból, üzemekből visszatelepülő vagy eddig ingázó járszágiak voltak. Gorjanc Ignác igazgató sokszor emlegetett mondása volt, hogy „*Mi csepeliek tartunk össze!*”. Nem voltak ők csepeliek, még pestiek sem, hanem a háború utáni munkanélküliség, bizonytalanság miatt Pestre került környékbeliek.³⁷

1952 végén a vállalat dolgozóinak létszáma 520 fő volt.³⁸ Az első néhány évben nagy volt a fluktuáció, télen, amikor a mezőgazdaság kevesebb munkaerőt igényelt, sokan elhelyezkedtek a gyárban, s tavasszal kiléptek.³⁹ Ez természetesen nem volt előnyös a termelés szempontjából, hiszen tavasszal munkaerőhiány keletkezett. Ha sikerült is újra embereket toborozni, azokat ismét be kellett tanítani. Előny volt a dolgozók szempontjából a biztos kereset, s hogy munkájukat nem teheti tönkre a természet szeszélye, ugyanakkor a másokhoz való alkalmazkodás kényszere, s a rosszabb munkakörülmények taszították őket. Hosszú távon érvényesülő a „megszoksz vagy megszöksz” elve. Sokan önkényesen távoztak

³⁴ Hegedűs i. m. 30. p.

³⁵ Hegedűs i. m. 30. p.

³⁶ Nagy József – Tóth János: Jászberény város története a felszabadulástól napjainkig Jászberény 1970. p. 144.

³⁷ „... Sorra vallatóra fogtam hát embereimet, azokat a kezdő csepelieket. És akkor jött a meglepetés: születtem Apátin. Születtem Sülyön. Árokszálláson. Alattyánon. – ezt egy darabig jól tűrtem, de úgy a tizedik eset után, fellázdattam: de hát hol van az a legendás csepeli gárda!...«Mi vagyunk azok» - mondta csendes öntudattal egy tömzsi, barnaképzű, szüros fekete szemű férfi, kinek neve hatodik helyen szerepel a gyár dolgozóinak legelső névsorában.” – Kunszabó i. m. p. 123.

³⁸ J–N–SZ ML. XXIX.11. 1952-1964. Jelentés a munkaerő hullámzásról a KSH-nak 1953. január 22.

³⁹ Nagy-Tóth i. m. p. 144.

a gyárból.⁴⁰ A termelés felfutása várható volt, hiszen bőséges mennyiségű megrendelésük volt.⁴¹ Jászberény új gyárai (az Aprítógépgyár és a Fémnyomó- és Lemezárugyár) közösen kezdték meg az ipari tanulók képzését. Tanműhely először az Aprítógépgyárban létesült, ahol 1953-tól a „fémnyomós” inasok is itt tanultak. 1955 végén a gyár alkalmazotti létszáma 1072 fő volt, s ebből 420 volt szakmunkás.⁴²

Kiemelt szerepe volt a szerszámüzemnek, hiszen az ott folyó munka befolyásolta legközvetlenebbül a termelés folyamatosságát. A műszaki és vezető állású adminisztratív dolgozók premizálása a szerszámüzem eredményessége alapján történt.⁴³ 1953 augusztusában létszámuk 101 fő volt.⁴⁴

Sok irat maradt fenn a rendészeti osztály működéséről. 1954 áprilisában 54-en tartoztak az osztályhoz.⁴⁵ Közülük 25-en fegyveres örök. Ők géppisztollyal járták a gyár területét, néha a „biztonság kedvéért”, műszakváltás idején a levegőbe lőttek, hogy kipróbálják fegyvereiket. Bizonyos ünnepek idejére fokozott védelmet írtak elő. Ilyen volt pl. május 1-je, a hagyományos munkásünnep.⁴⁶

Bibliográfia

- Hegedüs Kálmán: 15 éves a jászberényi Hűtőgépgyár (kézirat) Szolnok, 1970.
Tóth János (szerk.): Hűtőgépgyár 1952-1972 Jászberény, 1973.
Romhányi András: Hűtőgépgyár 1952-1977 Jászberény, é. n.
Romhányi András: Hűtőgépgyár 1952-1982 Jászberény, é. n.
Romhányi András - Tóth János (szerk.): Hűtőgépgyár – magyar, német, angol és orosz nyelvű tájékoztató kiadvány h. n., é. n.
Kunszabó Ferenc: Jászföld Budapest, 1980. Szépirodalmi kiadó
Nagy József – Tóth János: Jászberény város története a felszabadulástól napjainkig Jászberény, 1970.
- Hajnal József (szerk.): Nagytakarítás – egy igaz történet dokumentumai h. n. 1997.
Horti János (szerk.): 40 éves a Lehel Hűtőgépgyár Kft. h. n., é. n.
Ozsvári Ferencné (szerk.): Tájékoztató a Hűtőgépgyárról h. n., 1986.

⁴⁰ Hegedüs i. m. p. 36.

⁴¹ J–N–SZ ML. XXIX.11. 1952-1964. Mérlegbeszámolók

⁴² Nagy-Tóth i. m. p. 145.

⁴³ J–N–SZ ML. XXIX.11. Alapberek és prémiumok jelentése 1953. július 3.

⁴⁴ J–N–SZ ML. XXIX.11. Létszámjelentés a Kohó- és Gépipari Minisztérium részére 1953. augusztus 12.

⁴⁵ J–N–SZ ML. XXIX.11. Rendészeti létszám módosítása 1954. április 22.

⁴⁶ J–N–SZ ML. XXIX.11. Megerősített biztonsági szolgálat elrendelése Kohó- és Gépipari Minisztérium Bp. 1954. április 26.

